

1

Μάιος 1944

Ο Άρης βγήκε στο σκοτεινό δρομάκι και προχώρησε βιαστικά. Αν και ήταν έντεκα χρόνων, ο βηματισμός του είχε σταθερό και αποφασιστικό ρυθμό. Ήξερε ότι είχε παραβιάσει την απαγόρευση κυκλοφορίας και θα διέσχιζε την απόσταση μέχρι το σπίτι του όσο πιο γρήγορα μπορούσε. Γι' αυτό και ήταν απολύτως συγκεντρωμένος γύρω του, όμως οι μόνοι ήχοι που ακούγονταν ήταν τα βήματά του και το ελαφρύ σφύριγμα του ανέμου στα Αναφιώτικα.

Έστριψε σε μια γωνία και κοντοστάθηκε για λίγο σε ένα πλάτωμα. Το φεγγάρι είχε βγει και έπαιζε παιχνίδια σκιών με τα δέντρα και ο μικρός τρόμαξε. Μια σιδερένια πόρτα από ένα ερειπωμένο σπίτι έτριζε ρυθμικά. Ένα παντζούρι χτυπούσε παράτονα και απειλητικά. Έμεινε για λίγο ακίνητος.

Θα τα καταφέρω, σκέφτηκε. Δεν είναι μακριά και είμαι μόνος μου. Όλα θα πάνε καλά.

Μετά άρχισε να επιταχύνει το βήμα του, σχεδόν να τρέχει, και πήρε την κατηφόρα για τη γειτονιά όπου έμενε.

Άλλες τρεις γωνίες κι έφτασα. Η Μαρίζα θα 'χει τρελαθεί απ' την αγωνία της.

Έστριψε με φόρα στην πρώτη γωνία και ξαφνικά πάγωσε.

Μπροστά του στα πενήντα μέτρα, οι άντρες μιας γερμανικής περιπόλου κάθονταν με τα όπλα δίπλα τους, στα σκαλιά ενός σπιτιού και σε έναν κοντό χτιστό φράχτη.

Κάπνιζαν, κουβέντιαζαν χαμηλόφωνα και έμοιαζαν σαν να έκαναν διάλειμμα από τη μακάβρια δουλειά τους, χαλαροί και σίγουροι. Αλαζονικοί και βαριεστημένοι μαζί.

Ο Άρns έμεινε για λίγο ακίνητος. Το φως του φεγγαριού τον χτυπούσε στο μισό του σώμα και οποιαδήποτε κίνησή του κινδύνευε να φανεί. Όμως δεν είχε άλλη επιλογή. Έπρεπε να φύγει από εκεί το γρηγορότερο, αλλιώς ήταν χαμένος.

Άρχισε να προχωράει βήμα βήμα προς τα πίσω και πολύ αργά, ώστε να φύγει από το οπτικό τους πεδίο, όταν ξαφνικά ένας από τους στρατιώτες τον είδε.

Πετάχτηκε πάνω και άρχισε να φωνάζει δείχνοντας με το χέρι προς το μέρος του.

Ο Άρns έστριψε στη γωνία και άρχισε να τρέχει με όλη του τη δύναμη, ξανά προς τον λόφο. Πίσω του ακουγόταν τώρα ο γνωστός ήχος από τις μπότες των στρατιωτών, άναρχος και μπερδεμένος, ανάμεσα στις φωνές τους. Ένα απειλητικό συνονθύλευμα που αντηχούσε στην έρημη γειτονιά, σκεπάζοντας τον άνεμο και τις ανάσες του μικρού.

Ανέβηκε σαν γαζέλα το καλντερίμι με τα πλατύσκαλα, γιατί έπαιζε ποδόσφαιρο από μικρός και ήταν γυμνασμένος και πολύ ευκίνητος. Αν και αδύνατος, όπως όλοι στην Κατοχή, η θέληση και ο πανικός του έκαναν τα πόδια του να χτυπούν σαν έμβολα με μια άγνωστη σε αυτόν δύναμη.

Σκέφτηκε να ξαναγυρίσει στο σπίτι του Μιχάλη, του φίλου του που εκεί ήταν πριν, αλλά δεν έπρεπε να τον μπλέξει αν τον έπιαναν, και συνέχισε να τρέχει προς τα πάνω.

Στο μεταξύ, οι φωνές και τα ποδοβολητά όλο και ακούγονταν πιο δυνατά και οι διώκτες του τον πλησίαζαν. Ακόμα όμως δεν τον έβλεπαν κι αυτό του έδινε ένα μικρό πλεονέκτημα.

Ήαφνικά είδε αριστερά του το έρημο σπίτι με τον μικρό χορταριασμένο κήπο και θυμήθηκε. Η αυλή του έβλεπε και στην πίσω πλευρά, σε ένα άνοιγμα σαν μικρή πλατεία και, αν έμπαινε εκεί, ίσως μπορούσε να ξεφύγει. Πήδηξε τα κοντά κάγκελα και σχεδόν στα τυφλά άρχισε να τρέχει μέσα στους θάμνους. Μια τριανταφυλλιά τού έσκισε βίαια το χέρι και ένα κλαδί μικρής ελιάς τον χτύπησε στο μέτωπο. Έπεσε, ξανασηκώθηκε αμέσως και έφτασε στον πίσω φράχτη, ενώ οι ήχοι από τις μπότες και οι φωνές είχαν διασπαστεί πια σε δύο πλευρές. Ακούγονταν και από πίσω του και από αριστερά του, έτσι οι διώκτες του θα τον κύκλωναν από στιγμή σε στιγμή.

Πήδηξε τα κάγκελα και πήγε να στραφεί δεξιά, αλλά ένας ψηλός πέτρινος φράχτης τού έκοψε τον δρόμο. Αριστερά του ήταν το στενό από το οποίο έρχονταν οι Γερμανοί και μπροστά του ένας στενός γκρεμός με πουρνάρια και κοφτερά βράχια σαν γυαλιά.

Στο βάθος φαινόταν σκοτεινός ο Λυκαβηττός, πάνω από μια επίσης σκοτεινή Αθήνα.

Χωρίς δεύτερη σκέψη, έτρεξε κατευθείαν προς τον γκρεμό και πιάστηκε από το χοντρό κλαδί μιας πικροδάφνης. Έκανε μια έλξη και γυρνώντας το κορμί του πάτησε με το δεξί πόδι σε ένα μικρό βραχάκι, ενώ οι Γερμανοί ήδη έμπαιναν τρέχοντας στο πλάτωμα.

Ο Άρς πάτησε και το αριστερό του πόδι, έκανε μια παράτολμη κάμψη και στάθηκε δίπλα στο κενό. Για καλή του τύχη βρισκόταν σε ένα πετρώδες μικρό ανάχωμα, κάτω από το χείλος της πλατείας, γι' αυτό και πιάστηκε από μια ρίζα του θάμνου που προεξείχε και μισοξάπλωσε στο πλάι. Πάνω του ήταν το κράσπεδο που τον έκρυβε. Από κάτω, ο γκρεμός που έμοιαζε με το σκοτεινό στόμα ενός φανταστικού θηρίου.

Τώρα άκουγε καθαρά τις φωνές των Γερμανών και τα βήματά τους που πλησίαζαν από πάνω του.

«Αποκλείεται να ήρθε εδώ», είπε κάποιος. Άλλοι εμφανίστηκαν στα κάγκελα.

«Ούτε εδώ είναι».

Για λίγο έπεσε βαριά σιωπή. Ο μικρός μόλις που ανάπνεε για να μην ακουστεί.

«Για μισό λεπτό», είπε ο επικεφαλής, έστρεψε τον φακό του προς τον γκρεμό και άρχισε αργά να πλησιάζει προς το κράσπεδο.

Φώτισε αρχικά την πικροδάφνη και μετά έριξε τη δέσμη πλάγια και κάτω προς τα βράχια. Μόνο πέτρες και πουρνάρια, πουθενά ίχνος από άνθρωπο. Πλησίασε κι άλλο.

Ο Άρς άκουγε τώρα τα βήματά του ακριβώς πάνω από το κεφάλι του, ενώ η δέσμη του φακού σάρωνε τον γκρεμό χαμηλά, από αριστερά προς τα δεξιά, και κατέληξε στον ψηλό φράχτη. Μετά ο αξιωματικός έφτασε στο χείλος της πλατείας και ο Άρς είδε τις άκρες από τις μπότες του να ξεπροβάλλουν λίγα εκατοστά δεξιά του.

Κράτησε την αναπνοή του και έκλεισε τα μάτια του, σαν να ikέτευε κάποια ανώτερη δύναμη για σωτηρία. Λίγο μετά

η σιωπή έσπασε και ο ήχος από τις μπότες του αξιωματικού ξανακούστηκε.

«Δεν είναι εδώ. Φεύγουμε».

Ακούστηκαν πάλι τα ποδοβολητά και η περίπολος χάθηκε στο στενό.

Ο Άρns έμεινε ακίνητος. Το χέρι του πονούσε πολύ, αφού κρατούσε όλο του το σώμα για να μη φύγει στο κενό. Όμως, παρότι οι Γερμανοί είχαν φύγει, ο ήχος από τις μπότες τους ακουγόταν ακόμα μέσα στο κεφάλι του και γινόταν όλο και πιο έντονος, όλο και πιο πυκνός.

Τότε κατάλαβε ότι ο ήχος αυτός ήταν η καρδιά του, που χτυπούσε σαν τρελή. Λες και της το είχε απαγορεύσει πριν για να μην ακουστεί, χτυπούσε τώρα ανεξέλεγκτη βγάζοντας προς τα έξω όλο του τον τρόμο.

Του θύμισε τον τυμπανιστή στο τσίρκο, που κορυφώνει την αγωνία όταν ο ακροβάτης ετοιμάζεται για το πιο επικίνδυνο άλμα. Τη σιωπή μετά, όταν αρχίζει η προσπάθεια. Και, τέλος, την μπάντα που κλείνει θριαμβευτικά την επιτυχία του και το ενθουσιώδες χειροκρότημα του πλήθους.

Η καρδιά του χρειάστηκε χρόνο για να χαμηλώσει τον ρυθμό της και, όταν αυτό έγινε, ο Άρns προσεκτικά έκανε τις αντίθετες κινήσεις από πριν για να ανέβει, αν και έτρεμε από τον φόβο και την ένταση. Γι' αυτό του πήρε χρόνο να τα καταφέρει.

Και όταν με μια τελευταία έλξη βρέθηκε ξανά στη μικρή πλατεία, άρχισε να παίρνει βαθιές και ταραγμένες ανάσες, σαν να μην υπήρχε οξυγόνο.

Γιατί ένιωθε ότι δεν βρισκόταν σε έναν ανοιχτό, έρημο χώρο, αλλά σε ένα σφραγισμένο, ασφυκτικό δωμάτιο.

2

Το σπίτι της Μαρίζας, μια μικρή ισόγεια μονοκατοικία με μικρή αυλή μπροστά και πίσω, ήταν σκοτεινό, και το μόνο που ακουγόταν ήταν το ρολόι στο χολ.

Έδειχνε 11.45 όταν ο Άρης ακροπατώντας μπήκε από την εξώπορτα και προχώρησε αθόρυβα ώστε να μην την ξυπνήσει, κοιτάζοντας προς την πόρτα του δωματίου της, που ήταν μισάνοιχτη.

Ένωθε τυχερός που εκείνη κοιμόταν και, συνεχίζοντας να κοιτάζει προς το σκοτεινό της δωμάτιο, έφτασε λίγο πριν από το σαλόνι, όταν ξαφνικά συγκρούστηκε με κάτι, βγάζοντας από τον φόβο του μια κραυγή.

Το φως άναψε και έντρομος είδε μπροστά του τη Μαρίζα, με το χέρι της στον διακόπτη. Τον περίμενε στο σκοτάδι και είχε πέσει πάνω της. Το βλέμμα της ήταν ταραγμένο, η φωνή της σχεδόν έτρεμε.

«Πού ήσουν, βρε παιδάκι μου; Πέθανα από την αγωνία μου», του είπε πιάνοντάς τον σφικτά από το χέρι. Αυτός έμεινε να την κοιτάζει βουβός και αμήχανος.

Εκείνη ηρέμησε, τον κοίταξε με συμπόνια και αγάπη και τον άγγιξε στους ώμους.

«Άρη μου, ξέρω τι περνάς μετά τον θάνατο των δικών σου.

Πόσο παλεύεις να το ξεπεράσεις. Και ξέρεις πως εγώ είμαι εδώ για σένα, να σου σταθώ σε ό,τι θες και χρειάζεσαι. Αλλά πρέπει να βοηθήσεις κι εσύ τον εαυτό σου, μωρό μου».

Τον τράβηξε απαλά προς το στήθος της και του χάιδεψε τρυφερά τα μαλλιά.

«Είναι η δεύτερη φορά μέσα σε δέκα μέρες που το κάνεις αυτό. Και ξέρεις πως μετά τις 11 τη νύχτα απαγορεύεται να είσαι έξω. Τόσους και τόσους έχουν πιάσει ή έχουν σκοτώσει. Γιατί ρισκάρεις έτσι τη ζωούλα σου;»

Τον κοίταξε για λίγο, ενώ τα μπλε σκούρα μάτια της άρχισαν να βουρκώνουν.

«Εγώ έχασα όσους αγάπησα στη Σμύρνη, αλλά ήμουν μεγάλη. Δυσκολεύτηκα πολύ να το ξεπεράσω, γιατί ήμουν και μόνη μου. Όμως τα κατάφερα. Εσύ είσαι μικρός, αλλά τώρα έχεις εμένα. Και θα τα πας μια χαρά, αρκεί να με εμπιστευτείς».

Μετά τον αγκάλιασε σφιχτά και τον φίλησε στο μέτωπο.

«Θέλω να μου ορκιστείς πως δεν θα το ξανακάνεις αυτό. Θέλω να σκέφτεσαι πως, αν δεν αγαπάς τον εαυτό σου, αν δεν τον προσέχεις, η ίδια η ζωή δεν θα σε στηρίξει, μωρό μου. Και δεν θα είσαι καλότυχος».

Ο Άρης κοίταζε στο κενό ενώ αυτή του μιλούσε, αλλά παράλληλα ένιωθε όλο και πιο όμορφα στην αγκαλιά της. Αυτή η ψιλόλιγνη Σμυρνιά εδώ και τέσσερις μήνες τον πήρε σπίτι της και έπαιζε τον ρόλο της μητέρας, του πατέρα, της γιαγιάς, ακόμα και της αδελφής του, καθώς όλοι τους σκοτώθηκαν μέσα σε μια στιγμή. Έγινε από μόνη της η οικογένειά του, χωρίς αντάλλαγμα, και μόλις τώρα ο μικρός κατάλαβε πόσο σημαντική ήταν γι' αυτόν.

Ήταν τα λόγια της που τον άγγιξαν; Ήταν η αίσθηση προστασίας που ένιωσε; Και τα δύο μαζί;

Ο Άρνης σήκωσε αργά αργά το κεφάλι του, την κοίταξε αποφασιστικά και, με σιγουριά, της είπε: «Σου ορκίζομαι, Μαρίζα. Δεν θα το ξανακάνω. Θα προσέχω τον εαυτό μου από δω και πέρα».

Τώρα ήταν η σειρά του να βουρκώσει. Και ήταν αυτός που την έσφιξε στην αγκαλιά του.

Λίγο αργότερα, στο κρεβάτι του, ενώ κοίταζε τις τρεμάμενες σκιές από το καντηλάκι στο δωμάτιο, θυμήθηκε στιγμές από τους γονείς του και πόσο ιδιαίτεροι ήταν.

Αγαπιούνταν τόσο πολύ, και με τα φιλιά και τις αγκαλιές τους το έδειχναν συνέχεια.

«Είμαστε αγαπημένοι και ερωτευμένοι», του έλεγε η μητέρα του, η Ειρήνη.

«Και μια μέρα θα βρεις κι εσύ μια κοπέλα και θα είστε σαν κι εμάς. Και ξέρεις γιατί; Επειδή το έχεις ζήσει μαζί μας και ξέρεις πόσο όμορφο είναι».

Στον δρόμο οι περαστικοί τούς κοίταζαν περίεργα, ασυνήθιστοι σε τόση εκδήλωση αγάπης, όμως αυτοί δεν νοιάζονταν. Γύριζαν, κοίταζαν τον Άρνη και την αδελφή του την Ελένη και χαμογελούσαν σαν παιδιά.

Είχαμε μια τέλεια οικογένεια, σκέφτηκε ο Άρνης. Σαν αυτή του αναγνωστικού.

Και σκέφτηκε το όμορφο δίπατο κτίριο στον Πειραιά, με το βιβλιοπωλείο του πατέρα του στο ισόγειο και το σπίτι τους στον όροφο.

«ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ – ΧΑΡΤΟΠΩΛΕΙΟΝ Παύλου Κρινάκη» έγραφε η ταμπέλα. Πόσες στιγμές χαράς έζησαν σε αυτό

το κτίριο. Ακόμα και μέσα στον πόλεμο και τη φρίκη του, αυτοί πέρασαν με έναν δικό τους τρόπο καλά.

Ο Άρns έμεινε για λίγες στιγμές να κοιτάζει τις σκιές του καντηλιού, σκέφτηκε λιγάκι ακόμα τα πρόσωπα των τριών τους και σιγά σιγά αποκοιμήθηκε.

Αργότερα μέσα στη νύχτα, είδε ένα όνειρο.

Τον ξύπνησαν καλοντυμένοι οι γονείς του και η αδελφή του. Το φως του δωματίου ήταν χρυσό και πολύ έντονο.

«Ψύνα, τριπελάκο, θα πάμε εκδρομή», είπε ο πατέρας.

«Ντύσου γρήγορα γιατί θα χαλάσει ο καιρός», είπε η μητέρα.

Λίγο μετά ανηφόριζαν με αυτοκίνητο στην Καστέλα. Στο βάθος λαμπύριζε ο Σαρωνικός και κάποιες βάρκες χόρευαν στους αφρούς των κυμάτων. Μια εικόνα που, ενώ ήταν γλυκιά, για κάποιον απροσδιόριστο λόγο τον τρόμαζε.

Όταν έφτασαν στην κορυφή του λόφου, ο Άρns είδε μερικούς χαρταετούς στον ουρανό που τους πετούσαν μικρά παιδιά, όλα ντυμένα στα μαύρα. Τότε ο πατέρας του έβγαλε από το πορτ μπαγκάζ έναν αετό που ο Άρns δεν είχε ξαναδεί. Ήταν ολόμαυρος, μεγαλύτερος από όλους και επιβλητικός.

Είναι μοναδικός και κανείς δεν έχει σαν κι αυτόν, σκέφτηκε ο Άρns.

Τον έπιασε στα χέρια του, τον άφησε απαλά στον δυνατό άνεμο και ο αετός υψώθηκε μεμιάς.

Ο μικρός κρατούσε με μαεστρία το σχοινί, και ο αετός όλο και υψωνόταν, ενώ οι δικοί του πανηγύριζαν.

«Μηράβο, Άρn, τα πας τέλεια. Μηράβο».

Ήαφνικά όμως η δύναμη του αετού έγινε πάρα πολύ μεγά-

λη, και ο μικρός δεν μπορούσε να τον κουμαντάρει. Και τότε, έγινε κάτι απίστευτο.

Ο αετός άρχισε να παρασύρει τον Άρν. Τον σήκωσε από το έδαφος και σε πολύ λίγο άρχισαν να πετούν μαζί πάνω από την Καστέλα. Οι γονείς και η αδελφή του συνέχισαν να πανηγυρίζουν για το κατόρθωμά του, ενώ στον ουρανό άρχισαν απότομα να εμφανίζονται εκατοντάδες άλλοι χαρταετοί, με όλα τα χρώματα που υπάρχουν.

Ο Άρνς και ο αετός του άρχισαν να περνούν ανάμεσά τους, χωρίς να μπερδεύονται με αυτούς, ενώ ανέβαιναν όλο και πιο ψηλά. Τώρα έβλεπε όλο τον Πειραιά και τη θάλασσα, ενώ στο βάθος την Αθήνα, στην οποία πλησιάζε.

Πέρασε πάνω από την Ακρόπολη, που φαινόταν πολύ μικρή και του έκανε εντύπωση πως δεν υπήρχε εκεί η γερμανική σημαία. Μετά συνέχισε να φεύγει πιο ψηλά και τώρα έβλεπε όλη την Απική με τη θάλασσα γύρω της.

Όταν άρχισε να πλησιάζει στα σύννεφα, άρχισε και να νιώθει ότι του ήταν δύσκολο να παλεύει με τα χέρια του όλη τη δύναμη του αετού. Και ο φόβος τον κυρίευσε.

Μπήκε σε ένα λευκό σύννεφο, χωρίς να βλέπει τίποτα πια και ο φόβος έγινε πανικός.

Τότε του ξέφυγε το ένα χέρι και κρατούσε το σχοινί μόνο με το άλλο.

Έφυγε πιο ψηλά και από το σύννεφο, και ο ήλιος τώρα τον έκαιγε πάρα πολύ, αλλά αυτός κρατούσε ακόμα το σχοινί με νύχια και με δόντια.

Όμως τώρα η γη φαινόταν σχεδόν καμπύλη κάτω του, το οξυγόνο όλο και λιγόστευε και η δύναμή του χανόταν από στιγμή σε στιγμή.

Μέχρι που το κάψιμο από τον ήλιο και το κρύο, λόγω του απίστευτου ύψους, έγιναν ένα.

Και τότε ο Άρης άφησε το σχοινί και έφυγε στο κενό.

Πετάχτηκε από το όνειρο ιδρωμένος, ενώ γύρω του οι σκιές από τη φλόγα του καντηλιού είχαν γίνει πιο έντονες. Δεν μπορούσε να ανασάνει, και η καρδιά του χτυπούσε σαν τρελή, ακριβώς όπως τη στιγμή που ο Γερμανός τον έψαχνε με τον φακό.

Μετά ηρέμησε σιγά σιγά και έμεινε άγρυπνος μέχρι το πρωί.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η δημιουργία ενός βιβλίου μοιάζει με ταξίδι σε άγνωστο τοπίο. Όσο και να προετοιμάσεις τις συνθήκες, όσο και να προβλέψεις τα γεγονότα, πάντα εκπλήσσεσαι απ' όσα συμβαίνουν. Αυτά, επώδυνα ή ανώδυνα, χτίζουν μια πραγματικότητα παράλληλη με αυτήν της συγγραφής, και οι εκπλήξεις, άλλοτε ευχάριστες, άλλοτε δυσάρεστες, κάνουν αξέχαστη την εμπειρία του ταξιδιού. Όμως, όπως και στην αληθινή ζωή, αυτό που βγαίνει στην επιφάνεια και σε καθορίζει ως ταξιδιώτη είναι οι συναντήσεις με κάποιους ανθρώπους που ο καθένας με τον τρόπο του βοήθησαν στη διαδρομή. Άλλος πιο πολύ, άλλος λιγότερο. Δεν έχει καμία σημασία.

Ευχαριστώ λοιπόν:

Τον Παύλο Παπαχριστοφίλου, που είχε την πρόθεση να εκδώσει το βιβλίο από την πρώτη στιγμή, μόλις άκουσε το θέμα και τη βασική του ιστορία. Με συγκίνησε η στάση του.

Τον Τάκη Αποστολίδη, αγωνιστή της ΕΠΟΝ και για πολλά χρόνια άδικα φυλακισμένο, που με τη μαρτυρία του με βοήθησε να γνωρίσω καλύτερα μια πραγματικότητα πέρα από τη φαντασία. Ήταν τιμή μου που τον γνώρισα.

Τον Τάκη Κυριαζόπουλο, που έζησε την Κατοχή από τη σκο-

πιά ενός απλού πολίτη της Αθήνας και συμπλήρωσε πολύτιμες πληροφορίες για τον τρόπο ζωής στην πόλη.

Τον Στέφανο Μπέτσικα, φίλο και γείτονα, που με τα υπέροχα βιβλία που μου δάνεισε γνώρισα τη μοναδική Σμύρνη, ώστε να μπω πιο σίγουρος στα καλντερίμια της.

Τον Μηνά Βιντιάδη, συγγραφέα, δημοσιογράφο και φίλο, που από μια φράση του ένα βράδυ εμπνεύστηκα τον τίτλο του βιβλίου.

Την Ντίνα Τσιάγκα, που επιμελήθηκε με ευαισθησία και διακριτικότητα το κείμενό μου. Χάρηκα πολύ τη συνεργασία μας.

Τους δεκάδες δημιουργούς που, με τα βιβλία, τα δοκίμια, τις μελέτες και τα ντοκιμαντέρ τους, με βοήθησαν να γνωρίσω ιστορικές περιόδους άγνωστες σε εμένα και να εξοικειωθώ με απίστευτες καταστάσεις πριν ξεκινήσω τη συγγραφή αλλά και κατά τη διάρκειά της.

Τέλος, και περισσότερο από όλους, την Άννα Αδριανού. Επί χρόνια, με εμπύχωνε να γράψω αυτό το βιβλίο και, όταν το άρχισα, επί μήνες ήταν ο μόνος άνθρωπος στον οποίο διάβαζα το κάθε κεφάλαιο. Ήταν πάντα υποστηρικτική και ενθουσιώδης, και αυτή η στάση μού έδινε τη μεγαλύτερη ώθηση να συνεχίζω. Σε αυτήν οφείλω και την παρουσία του ΕΑΜ στην ιστορία μου και την ευχαριστώ διπλά γι' αυτό.

Κλείνοντας, να αναφέρω ότι τόσο τα πρόσωπα όσο και οι καταστάσεις αυτού του μυθιστορήματος είναι καθαρά και μόνον προϊόντα της φαντασίας μου. Τα ιστορικά και κοινωνικά, όμως, γεγονότα φυσικά και υπήρξαν και μόνο κάποια στοιχεία τους προσαρμόστηκαν στις ανάγκες της πλοκής και της αφήγησης. Αν και δεν σας κρύβω ότι υπάρχουν στιγμές, ακόμα

και σήμερα –έναν χρόνο μετά το τέλος της συγγραφής– που ένα κομμάτι μου πιστεύει ότι ο Άρης, η Μαρίζα, ο Κωστής, η Φωτεινή, η Ρουθ, ο Νικόλας, ο Βλάσης και ο Μπάουερ μπορεί να υπήρξαν, κάπου, κάποτε! Δεν ξέρω αν συναντήθηκαν ποτέ μεταξύ τους και για πόσο. Αυτό που ξέρω είναι ότι, αν πραγματικά υπήρξαν, βρήκαν έναν μοναδικό, δικό τους τρόπο και «επικοινωνήσαν» μαζί μου, ώστε να αφηγηθώ τις ιστορίες τους...